

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ

Εισαγωγή

Η ανάγνωση βιβλίων θεωρείται η πιο διαφοροποιημένη από τις πολιτιστικές πρακτικές, καθώς εκφράζει ταυτόχρονα, μορφωτικές, πολιτιστικές και ψυχαγωγικές λειτουργίες. Όπως γράφει η ομότιμη καθηγήτρια του ΕΚΠΑ Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, “το βιβλίο ψυχαγωγεί, προβληματίζει, ικανοποιεί αισθητικά, μορφώνει πολιτισμικά, κοινωνικά και πολιτικά τον αναγνώστη ενεργοποιώντας τον κριτικό του λόγο και ενισχύοντας την αυτονομία του σε σχέση με τη σύνθετη και αντιφατική οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα”. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η ανάγνωση έχει μεγάλη σημασία για τη συγκρότηση της ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας, όσον αφορά τόσο τη δημόσια όσο και την ατομική σφαίρα (με την επιδίωξη της επαγγελματικής επιτυχίας, από τη μία πλευρά, μέσω της συσσώρευσης γνώσεων και ικανοτήτων και της επικράτησης έναντι των άλλων, και της επιτυχίας των ιδιωτικών σχέσεων/την επίτευξη της αγάπης, από την άλλη, μέσω της καλλιέργειας των συναισθημάτων και της αυθεντικότητας του εαυτού). Όπως σημειώνει ο κοινωνιολόγος Jacques Leenhardt, “Η ανάγνωση ενδιαφέρει τον αναγνώστη γιατί αποτελεί μέρος της προσωπικής και της κοινωνικής του ζωής μέσα στην κουλτούρα. Είναι ένα από τα μέσα που έχει στην κατοχή του για να αυτοπροσδιοριστεί μέσα στην κοινωνία και στην κουλτούρα του” (βλ. Μ. Λεοντσίνη, επιμ., *Όψεις της ανάγνωσης*, Νήσος 2000).

Από ιστορική άποψη, οι παραδοσιακές πολιτικές για την προώθηση του βιβλίου και την καλλιέργεια της ανάγνωσης στο πλαίσιο της πολιτιστικής πολιτικής, μετατόπισαν το ενδιαφέρον τους από την παραδοσιακή υποστήριξη των συγγραφέων και των επαγγελματιών του βιβλίου (με την ίδρυση του γαλλικού Centre National du Livre, το 1946), προς την αντιμετώπιση των “ανισοτήτων πρόσβασης” προς το βιβλίο και τον πολιτισμό (μορφωτικών, κοινωνικοοικονομικών, γεωγραφικών, κλπ.). Σε συνδυασμό με το αίτημα να μπορούν και πολίτες από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα να συμμετέχουν στην απόλαυση της ‘υψηλής’ κουλτούρας και τέχνης, προέκυψαν οι πολιτικές για τον “εκδημοκρατισμό της κουλτούρας” (democratization de la culture), επί υπουργίας πολιτισμού στη Γαλλία του Αντρέ Μαλρώ, τη δεκαετία 1959-1969, με τη δημιουργία του δικτύου των δημοτικών βιβλιοθηκών και των Maisons de la Culture, και αργότερα των “πόρων πολιτιστικής παρέμβασης” (Fonds d’intervention culturelle) επί υπουργίας πολιτισμού του Ζακ Ντιαμέλ μεταξύ 1971-1973, με στόχο την ενίσχυση των αποκεντρωμένων, καινοτόμων δράσεων μικρής κλίμακας. Η αποσπασματική πολιτική του Α. Μαλρώ για τον ‘εκδημοκρατισμό’ (τα 12 περιφερειακά Maisons de la Culture εξελίχθηκαν γρήγορα σε συμβατικούς χώρους εκδηλώσεων), υποκαταστάθηκε τη δεκαετία του ‘80 από την πολιτική για την “πολιτιστική ανάπτυξη” (développement culturelle) με περιφερειακή διάσταση, επί υπουργίας πολιτισμού Ζακ Λανγκ, χωρίς διάκριση αυτή τη φορά ανάμεσα στην ‘υψηλή’ και τη ‘χαμηλή’ τέχνη και κουλτούρα (αφού το αντικείμενο της πολιτιστικής πολιτικής περιλάμβανε εξίσου το τραγούδι, τη

ροκ, τα κόμικς, και τις τέχνες του τσίρκου). Η πολιτική αυτή όμως στη Γαλλία ασκήθηκε με μερικό τρόπο, χωρίς σημαντικούς πόρους σε σχέση με τις κεντρικές πολιτικές για την όπερα, το θέατρο και τα μεγάλα πρότζεκτ, και χωρίς να ενταχθεί στη μεταφορά αρμοδιοτήτων προς την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Επομένως, οι πολιτικές αυτές, παρά τη βασική στόχευσή τους, δεν κατάφεραν να μειώσουν, στην πράξη (και επομένως *βάθυναν*) το αίσθημα αρνητικής διάκρισης των χαμηλότερων στρωμάτων και αποκλεισμού από τη συμμετοχή τους στις πολιτιστικές πρακτικές.

Ταυτόχρονα, οι αναλύσεις την δεκαετία του '80, επηρεάστηκαν από το μοντέλο της "θεωρίας της διάκρισης", του κοινωνιολόγου Πιερ Μπουρντιέ, σύμφωνα με την οποία η εκδήλωση των *προτιμήσεων γούστου* αποτελεί κατεξοχήν προϊόν κοινωνικής προσποίησης, καθώς εγγράφεται στο πλαίσιο της διαδικασίας αναπαραγωγής των κληρονόμων του "μορφωτικού και πολιτιστικού κεφαλαίου", ήτοι της κοινωνικοοικονομικής ελίτ, μέσω της κουλτούρας. Οι θεωρητικές υποθέσεις του Μπουρντιέ αμφισβητήθηκαν τη δεκαετία του '90, με βάση εμπειρικά δεδομένα τόσο από τη Γαλλία όσο και από κοινωνίες με πολύ διαφορετική κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση από αυτή της γαλλικής. Στην εμπειρική μελέτη της σε στρώματα της γαλλικής και της αμερικανικής ελίτ *Money, Morals and Manners* (1992), η Michele Lamont διαπιστώνει ότι αντίθετα με τη Γαλλία, στις ΗΠΑ οι εκπρόσωποι των ελίτ τείνουν να χαράζουν τις κοινωνικές διαχωριστικές γραμμές τους περισσότερο με όρους 'ηθικής' (τιμιότητα, υπευθυνότητα), παρά με όρους 'αισθητικής καλλιέργειας'. Στη δική του διερεύνηση του κοινού της αφηρημένης τέχνης ("The audience for abstract art: Class, culture and power", 1992), ο David Halle ισχυρίζεται ότι το πολιτιστικό κεφάλαιο δεν είναι ριζικά δύσκολο να συσσωρευθεί μεταξύ μελών διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων και αμφισβητεί τον ρόλο που παίζει η υψηλή τέχνη για τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η Bonnie Erickson ("Culture, class and connections", 1996), διαπιστώνει ότι το ενδιαφέρον για την κουλτούρα δεν αποτελεί ισχυρό ενοποιητικό στοιχείο για την αλληλεγγύη μεταξύ της τάξης των επιχειρηματιών. Τέλος, στις εμπειρικές του έρευνες για τη συσχέτιση της θέσης στο επάγγελμα σε σχέση με τη διαμόρφωση του μουσικού γούστου στις ΗΠΑ, ο καθηγητής Richard A. Petersen, χωρίς να απορρίπτει τη διαφοροποιητική συμπεριφορά του παράγοντα της ελίτ, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι είναι οι εκπρόσωποι των χαμηλότερων στρωμάτων που χαρακτηρίζονται από επιλεκτικότητα και μονομερή 'σήμανση' στα γούστα τους (για είδη όπως η ροκ, το μπλουζ, η κάντρι ή το γκόσπελ), σε αντιδιαστολή με τους εκπροσώπους των εύπορων στρωμάτων που χαρακτηρίζονται από κατανάλωση προϊόντων 'υψηλής' όσο και 'χαμηλής' κουλτούρας με όρους "παμφαγίας" ("Understanding audience segmentation: From elite and mass to omnivore and univore", 1992· μαζί με τον Albert Simkus, "How musical tastes mark occupational status groups", 1992· μαζί με τον Roger M. Kern, "Changing highbrow taste: From snob to omnivore", 1996).

Τα ευρήματα του Petersen για τη συμπεριφορά των οικονομικών ελίτ στο επίπεδο της κουλτούρας επαληθεύτηκαν από εμπειρικές έρευνες σε χώρες όπως η Ολλανδία (Koen Van Eijck, "Social differentiation in musical taste patterns", 2001), αλλά και η ίδια η Γαλλία (Bernard Lahire, *La Culture des Individus: Dissonances culturelles et distinction de soi*, La Découverte, 2004). Παράλληλα, με τη συστηματοποίηση της εμπειρικής έρευνας

πεδίου στο επίπεδο των πολιτιστικών πρακτικών (Olivier Donnat & Denis Cogneau, *Les Pratiques culturelles des Français 1973-1989*, Ministère de la Culture et de la Communication/La Découverte, 1990, κ.έ.), προκύπτει η διαμόρφωση των τάσεων κοινωνικών-πολιτιστικών πρακτικών με βάση, συνδυαστικά, παράγοντες όπως το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, η σχέση του “μέσα” με το “έξω” από το σπίτι και το δίπολο παραδοσιακές/μοντέρνες πρακτικές. Μετά το '90, οι έρευνες αποτυπώνουν την όλο και μεγαλύτερη απομάκρυνση των νέων από το βιβλίο, προς όφελος των οπτικοακουστικών προϊόντων και του Ίντερνετ.

Πώς ορίζεται όμως ως έννοια η “φιλιαναγνωσία”; Είναι ένας όρος που σηματοδοτεί το πέρασμα από την απλή ικανότητα ανάγνωσης στην επιλογή της αναγνωστικής πρακτικής ως οικείας, καθημερινής δραστηριότητας. Ως τέτοια, η φιλιαναγνωσία είναι ιδιότητα που προϋποθέτει την υπέρβαση ενός πρωταρχικού σταδίου κόπου/προσπάθειας και ανταμοιβής και που καλλιεργείται, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, κατά την πρώτη παιδική ηλικία, υπό την επίδραση της οικογένειας όσο και άτυπων και τυπικών περιβαλλόντων (πολιτισμική υποδομή, κοινωνική τάξη, βιβλιοθήκες, βιβλιοπωλεία, σχολείο, ψηφιακά μέσα-διαδίκτυο). Στο βαθμό που κατά τους Pierre Bourdieu, Jean Claude Passeron, κ.ά. μελετητές, η ανάγνωση ως απόλαυση αποτελεί διακριτικό στοιχείο της ταυτότητας των παιδιών κυρίως των ανώτερων κοινωνικο-μορφωτικών στρωμάτων, το σχολείο αποτελεί τη βασική οδό για τον εκδημοκρατισμό της “αγάπης για το διάβασμα”, καθώς είναι ο μόνος θεσμός στον οποίο συμμετέχουν υποχρεωτικά αναγνώστες και μη αναγνώστες. Η ανάγνωση βιβλίων σ’ αυτό περιλαμβάνει, επίσης, πέρα από το μοναχικό δρόμο της ανάγνωσης, τον διαλεκτικό συσχετισμό πολλών διαφορετικών αναγνωστών. Για να παίξει το σχολείο τον μυητικό του ρόλο για τη φιλιαναγνωσία, θα πρέπει η καλλιέργεια της ανάγνωσης να γίνει με ελευθερία, γνώση και αγάπη, ελλείψει οποιουδήποτε ψυχολογικού καταναγκασμού, αναπτύσσοντας τη σχέση της ανάγνωσης με το παιχνίδι, αποβλέποντας στη δημιουργία παιδιών-πρωταγωνιστών/αναγνωστών (‘παικτών’ ή ‘ηρώων’, κατά την τυπολογία του J.A. Appleyard, ή σύμφωνα με τα “δικαιώματα του αναγνώστη” του Daniel Pennac), που να εξελίσσονται διαρκώς και να βελτιώνονται. Αυτό προϋποθέτει, φυσικά, αντίστοιχα προγράμματα εκπαίδευσης και συνεχιζόμενης επιμόρφωσης εκ μέρους της πολιτείας για τους εκπαιδευτικούς.

Στη χώρα μας, ενώ οι “αντικειμενικές” ανισότητες πρόσβασης στο βιβλίο δεν έχουν αντιμετωπιστεί μέχρι σήμερα αποτελεσματικά, με τη μη λειτουργία ενός ζωντανού και λειτουργικού δικτύου δημόσιων/δημοτικών και σχολικών βιβλιοθηκών, που θα αναπλήρωνε τη δυσκολία πρόσβασης στο βιβλίο στις μικρές πόλεις της επαρχίας, στα προάστια, στην ορεινή ύπαιθρο και στα νησιά, και ενώ δεν διαπιστώνεται η ύπαρξη κοινωνικής διαστρωμάτωσης μιας ελίτ με μακρόχρονη μορφωτική/πολιτιστική παράδοση ‘υψηλού γούστου’, όπως στη Δ. Ευρώπη, οι εμπειρικές έρευνες του ΕΚΕΒΙ μεταξύ 1999-2010, αποτύπωσαν ότι το ποσοστό των Ελλήνων που διαβάζουν βιβλία για “μη πρακτικούς, εκπαιδευτικούς ή επαγγελματικούς λόγους”, κατά δήλωσή τους, είναι πολύ χαμηλότερο από το ποσοστό της αντικειμενικής δυνατότητας για ανάγνωση, δηλ. του γραμματισμού (42,3%, με μόλις 8,1% να δηλώνουν ότι διαβάζουν πάνω από 10 βιβλία το χρόνο και μ.ό. αναγωσμένων βιβλίων/χρόνο 5,9). Το τελευταίο αυτό, “πιο

συστηματικό” κοινό αποτελεί μια μικρή κοινότητα στη χώρα μας που διαβάζει, γράφει, συζητάει και ασχολείται με το βιβλίο, η οποία στηρίζει, σε μεγάλο βαθμό, τον πλουραλισμό και την ανθεκτικότητα της αγοράς του βιβλίου μέσα στην κρίση. Έξω από αυτή την κοινότητα, όμως, το τοπίο για το βιβλίο είναι θολό και τα όρια μεταξύ “χαλαρών αναγνωστών” και μη-αναγνωστών παραμένουν διαπερατά και ασαφή.

Το προφίλ του “στενότερου πυρήνα” του αναγνωστικού κοινού που προκύπτει από τη συγκριτική ανάγνωση των ευρημάτων και των τριών ερευνών του ΕΚΕΒΙ, δείχνει ότι η σχέση του με το βιβλίο δεν φαίνεται να καθορίζεται από τα δεδομένα μιας ελίτ που αντιλαμβάνεται το βιβλίο ως προνόμιο και την ανάγνωση ως στοιχείο διάκρισης (πρβλ. Pierre Bourdieu), αλλά από ένα ζωντανό, πολύμορφο, ποικίλων γούστων (univorous) αναγνωστικό κοινό (πρβλ. Richard A. Peterson), που προέρχεται κυρίως από τα μεσαία στρώματα (φοιτητές, νοικοκυρές, δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι, και λιγότερο αγρότες, επιχειρηματίες, ελεύθεροι επαγγελματίες), το οποίο:

- συνδυάζει την ανάγκη του για αναγνωστική απόλαυση με αυτές για γνώση και πληροφόρηση, και ταυτόχρονα, για ψυχαγωγία και “διαφυγή” (και μάλιστα, οι γυναίκες εμφανίζονται να ξεπερνούν τους άντρες σε στην ανάγνωση για γνώση και πληροφόρηση, ενώ, αντίθετα, οι άντρες τις γυναίκες στην ανάγνωση για ψυχαγωγία και διαφυγή)
- είναι σε θέση να συνδυάζει την πολυγλωσσία και τα ταξίδια στο εξωτερικό με την ισχυρή προτίμηση για την ελληνική μουσική,
- συνδυάζει την ανάγνωση των σοβαρών, ‘έγκυρων’ κυριακάτικων εφημερίδων με αυτή των σκανδαλοθηρικών tabloid,
- δηλώνει την προτίμησή του σε ονόματα συγγραφέων της λεγόμενης ευπώλητης λογοτεχνίας (Coelho, Μαντά, Hislop), δίπλα στα ονόματα κλασικών ή σύγχρονων κλασικών συγγραφέων όπως οι Καζαντζάκης, Παπαδιαμάντης, κ.ά. (με την πιθανότητα ‘μπλόφας’ στην περίπτωση των τελευταίων),
- δηλώνει την προτίμησή του για το ιστορικό μυθιστόρημα και για το μυθιστόρημα εποχής, ακόμα και όσον αφορά τους “μέτριους έως συστηματικούς αναγνώστες”

Οι πολιτικές για την κοινωνική διάδοση της ανάγνωσης και την καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας που μπορούν να ασκηθούν στην εποχή της κρίσης, οφείλουν να είναι καλά σχεδιασμένες, συστηματικές και συνεπείς, γιατί τα αποτελέσματά τους δεν γίνονται ορατά αμέσως αλλά απαιτούν χρόνο. Επίσης, είναι υποχρεωμένες να λάβουν υπόψη τους τόσο τις αντικειμενικές συνθήκες όσο και τα πραγματικά δεδομένα των θεωρητικών και εμπειρικών προσεγγίσεων στο πρόβλημα.

Συγκεκριμένες πρακτικές που προτείνουμε να υιοθετηθούν είναι οι εξής:

Δράσεις στο σχολείο

- Δράσεις για τα παιδιά. Δράσεις για την καλλιέργεια της αγάπης για το διάβασμα μέσω συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων από την ΕΕ, με παράλληλη

συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και ενθάρρυνσης της δημιουργίας λεσχών ανάγνωσης με τη συμμετοχή εκπαιδευτικών, γονέων και παιδιών. Οι δράσεις για τη διδασκαλία του βιβλίου και της λογοτεχνίας στο σχολείο οφείλουν να είναι ελκυστικές (λ.χ. με τη γνωριμία από κοντά με συγγραφείς, εικονογράφους, παραμυθάδες, κλπ.), αβίαστες (“το ρήμα διαβάζω δεν έχει προστακτική”), ήρεμες (το παραγωγικό διάβασμα χρειάζεται χρόνο και ησυχία), απαλλαγμένες από το άγχος του σχολικού προγράμματος και των εξετάσεών του.

- Ο θεμελιωτής της κοινωνιολογίας της ανάγνωσης, Francois de Singly, υποστηρίζει ότι ένας τρόπος είναι ο δάσκαλος είναι να “εξομολογηθεί” αβίαστα στα παιδιά τον έρωτά του για συγκεκριμένα βιβλία που του άρεσαν και τον καθόρισαν στη ζωή του. Το να το κάνει όμως αυτό, δηλ. να μιλήσει για κάτι πολύ προσωπικό, σημαίνει ότι εμπιστεύεται τους μαθητές του ως αγαπημένα του πρόσωπα, επομένως η μεταβίβαση της αγάπης του για τη ανάγνωση περνάει μέσα από την ‘προσωπική’ μεταβίβαση αυτής της αγάπης, ώστε να είναι πειστική.

Δράσεις για τη μείωση των ανισοτήτων

- Αντιμετώπιση των συνεπειών της οικονομικής κρίσης με πολιτικές για τη δημιουργία νέων και την αναβάθμιση του ρόλου όλων των σχολικών, λαϊκών (δημόσιων, δημοτικών, παιδικών) αλλά και ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, την ανάπτυξη του δημόσιου δανεισμού, τις πολιτικές “ανοιχτής πρόσβασης” (open access) και την υποστήριξη φιλαναγνωστικών πρακτικών με βασικό άξονα τις βιβλιοθήκες όλων των επιπέδων
- Ανάπτυξη δράσεων και προγραμμάτων υποστήριξης της ανάγνωσης σε πολύγλωσσο περιβάλλον, με άξονα τις γλωσσικές/πολιτισμικές μειονότητες και τους μετανάστες, με έμφαση και σε συνεργασία με το σχολικό σύστημα

Δράσεις για τη βελτίωση της συμβολικής εικόνας του βιβλίου

- Δράσεις που θα ανεβάζουν τη συμβολική σημασία του βιβλίου στον δημόσιο χώρο/λόγο: Τι περισσότερο έχουμε να κερδίσουμε αν διαβάσουμε ένα βιβλίο για ένα συγκεκριμένο ζήτημα αντί να διαβάσουμε εφημερίδα, να δούμε τηλεόραση, να ψάξουμε στο Ίντερνετ, να το συζητήσουμε στο καφέ με τους φίλους μας, κοκ. -με στόχο την ένταξη του βιβλίου στην καθημερινή ζωή. Ανάδειξη του πνευματικού έργου που περιέχεται σε κάθε βιβλίο.
- Ανέβασμα του επιπέδου του δημοσίου διαλόγου, με μεγαλύτερη συμμετοχή των συγγραφέων σ’ αυτόν ή/και με επώνυμες τοποθετήσεις τους πάνω σε θέματα της καθημερινότητας και των διλημάτων της (και όχι μόνο λογοτεχνίας).

- Σύνδεση του χώρου του βιβλίου με την πολιτική και κοινωνική επικαιρότητα και τον διάλογο (λ.χ. με εκπομπές βιβλίου στο ραδιόφωνο και ιδίως στην τηλεόραση), με ευρύτερη συμμετοχή συγγραφέων σε όλες τις συζητήσεις τους.
- Ενίσχυση των διακριτικών μηχανισμών παρέμβασης και διαμεσολάβησης κάθε είδους (από τις παρουσιάσεις, κριτικές και ανοιχτές συζητήσεις για τα βιβλία, έως τα βραβεία κάθε είδους, μεταξύ των οποίων και τα “βραβεία βιβλιοπωλών”, “αναγνώστων”, “νέων αναγνώστων” και “κοινού”, τα ηλ. περιοδικά και τα blogs).

Δράσεις για την επιτελεσματικότητα της ανάγνωσης, την ενδυνάμωση των αναγνώστων και τη διεύρυνση του κοινού (ποιο είναι το πραγματικό όφελος για τον αναγνώστη από την ανάγνωση της μιας ή της άλλης κατηγορίας βιβλίων)

- Αποδοχή του γεγονότος ότι το δυνάμει κοινό του βιβλίου και της ανάγνωσης είναι πολύμορφο, και έχει το δικαίωμα να αποφασίζει το ίδιο για το τι είναι αυτό που το ενδιαφέρει. Υποστηρικτικές δράσεις που να βοηθούν τους αναγνώστες να ανακαλύψουν ποιο είναι “το κατάλληλο βιβλίο γι’ αυτούς” (βλ. ιστοσελίδα “Which Book to Read Next” του οργανισμού Opening the Book, <http://www.openingthebook.com/whichbook/>).
- Πολιτικές για την αύξηση της ελκυστικότητας του βιβλίου και της ανάγνωσης, ως εναλλακτικών μορφωτικών και πολιτιστικών πρακτικών (με θετικό ή αρνητικό πρόσημο). Προσέγγιση δυνητικών κοινών (audiences) του βιβλίου, στην εποχή της οικονομικής κρίσης -ανάπτυξη συγκεκριμένων στρατηγικών, κατά το παράδειγμα της καμπάνιας *Partir en Livre* κατά τις διακοπές στη Γαλλία, της συνεργασίας με τους παιδίατρος στην Ιταλία ή της καμπάνιας βιβλίου στα γήπεδα ποδοσφαίρου και στα φαστ φουντ στη Γερμανία (βιβλία μαζί με το happy meal των McDonalds), οι οποίες στοχεύουν στα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα (βλ. εισηγήσεις Jacques Vidal-Naquet, Stefania Manetti και Gerlinde Beck στο συνέδριο *Καλλιεργώντας τη Φιλαναγνωσία: Πρακτικά*, εκδ. Διάδραση, Αθήνα 2013).
- Εστίαση στον άξονα “τι έχει να προσφέρει στον καθένα η ανάγνωση ενός συγκεκριμένου βιβλίου” (τι επίπτωση θα έχει στη ζωή σου η ανάγνωση του βιβλίου, ακόμη και αν “το βιβλίο μας μαθαίνει να το διαβάζουμε”, ενδυναμώνει το ίδιο τον αναγνώστη), με μεγάλο εύρος εφαρμογής: επιστημονικό-επαγγελματικό, κοινωνικό, οικονομικό, έμφυλο (ανδρική, γυναικεία ή queer ανάγνωση), ηλικιακό (νέοι, μεσήλικες, συνταξιούχοι), φτάνοντας λ.χ. ως τους μετανάστες, που χρειάζονται να μάθουν ελληνικά αλλά και να διαβάσουν βιβλία στη γλώσσα τους, τους έγκλειστους σε φυλακές και αναμορφωτήρια, όπου λειτουργούν ή σχεδιάζονται βιβλιοθήκες, τους νοσηλευόμενους σε μονάδες βραχείας νοσηλίας/σοβαρών παθήσεων, τους στρατευμένους, κλπ.

- Σύνδεση του βιβλίου με τις άλλες τέχνες/με το κοινό των οπτικών, ακουστικών, παραστατικών πολιτιστικών πρακτικών, με τις οποίες η ανάγνωση βιβλίων είναι σε θέση να αναπτύσσει παράλληλες διαδρομές. Έδαφος για δράσεις υπάρχει όχι μόνο σε σχέση με τον κινηματογράφο, αλλά και με τα εικαστικά, τα κόμικς, τον χορό, τα νέα μέσα και φυσικά με το θέατρο, στο οποίο σημειώνεται πληθώρα διασκευών κειμένων λογοτεχνίας στο θέατρο και αντίστροφα, αυξανόμενη ζήτηση θεατρικών κειμένων σε μορφή βιβλίου. Φυσική παρουσία του βιβλίου στις σχολές θεάτρου, χορού και καλών τεχνών, στο φουαγιέ θεάτρων ή κινηματογράφων, στην ΕΛΣ, κοκ.
- Ανάπτυξη νέων, καινοτόμων τρόπων για την προώθηση της ανάγνωσης και την προβολή του βιβλίου αξιοποιώντας τη φαντασία και τη δημιουργικότητα των νέων καλλιτεχνών –ηθοποιών, μουσικών, σκηνοθετών, περφόρμερ, κλπ.- και θεσμών όπως οι δημοτικές βιβλιοθήκες, τα ΔΗΠΕΘΕ, κλπ., και ανοίγοντας τις πολιτιστικές υποδομές του ΥΠΠΟ, αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, κλπ., γι' αυτό τον σκοπό (κατά το παράδειγμα του εορτασμού της Παγκόσμιας Ημέρας Βιβλίου 2017 και ενόψει της ανακήρυξης της Αθήνας - Παγκόσμιας Πρωτεύουσας Βιβλίου της Unesco το 2018), με δράσεις σε όλη τη χώρα.

Δράσεις για τη ενθάρρυνση δικτύων πρωτοβουλίας, διαφορετικότητας, διάδρασης και συμμετοχής

- Η εγκατάλειψη του παραδοσιακού προτύπου της “κατά μόνας” ανάγνωσης, μέσω της δικτύωσης και της συμμετοχής των αναγνωστών σε συλλογικές μορφές, μπορεί να αποτελέσει γόνιμο έρεισμα για μια νέα σχέση με το βιβλίο, με χαρακτηριστικά στοιχεία τη δημοκρατικότητα, την αποτελεσματικότερη διάδραση μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών του γραπτού λόγου, την υπεράσπιση της διαφορετικότητας/χειραφέτησης και την κοινωνική αλληλεγγύη.
- Πολλές κοινότητες αναγνωστών λειτουργούν ήδη στη χώρα μας, αυτό-οργανωμένες (λέσχες ανάγνωσης, κοινότητες στο διαδίκτυο, πολιτικές και κοινωνικές συλλογικότητες, πρωτοβουλίες ιδιωτικού δανεισμού, ανταλλαγής βιβλίων & συζήτησης-book swap, bookcrossers, βιβλιοπωλεία που επιδρούν στη συνοχή της τοπικής κοινότητας, συνδυασμός social media και φιλαναγνωσίας όπως είναι λ.χ. στο εξωτερικό το www.anobii.com ή τα καινοτόμα εγχειρήματα των ελληνικών πρωτοβουλιών Bookia, <http://www.bookia.gr/>, Book Secrets/”Τα βιβλία σας έχουν κι άλλα να σας πουν”, <https://booksecrets.com/>, κοκ.)
- Αντικείμενο της δημόσιας πολιτικής είναι να εντοπίσει, να καταγράψει τις ανάγκες, να φέρει σε επαφή μεταξύ τους και να παράσχει τεχνική υποστήριξη και περιεχόμενο στις κοινότητες αυτές, ώστε να αυξηθεί ο αριθμός τους και τα επιτεύγματά τους να γίνουν ευρύτερα γνωστά.

[Επεξεργασία πρότασης: Σωκράτης Καμπουρόπουλος σε συνεργασία με την Άννα Καρακατσούλη και την Έλενα Πατάκη. Στην τελική επεξεργασία αξιοποιήθηκαν παρατηρήσεις από ολόκληρη την ομάδα εργασίας.]